

جان رابرتز،
متخصص امنیت انرژی، بولتن انرژی پلاتز

نفت و گاز آسیای میانه به شرق می رود یا غرب؟

روسیه، بازنده رقابت
نفت و آنسوی خیابان های پر زرق و برق باکو
قزاقستان در تب و تاب
نقشه خط لوله های نفت
نقشه خط لوله گاز

آسیای میانه نقش خطیری در تامین امنیت انرژی
جهان بازی می‌کند. این منطقه دارای منابع عظیم
نفت و گاز است و میادین نفتی و گازی خود را در
اختیار شرکتهای بین‌المللی قرار داده است.

این منطقه شامل "قاشاغان"، بزرگترین میدان
نفتی دریایی در قزاقستان و نیز "یولوتن"، یکی
از سه میدان گازی بزرگ دنیا در ترکمنستان است.

خطوط لوله این منابع را به مناطق مختلف منتقل
می کنند. به رغم تلاش همه جانبه چین برای توسعه
خطوط لوله نفت و گاز به شرق، هنوز عمده منابع
این منطقه به سمت غرب جریان دارد.

اگر چه چین فرصت جدیدی برای کشورهای محصور در
خشکی آسیای میانه است، با این حال این کشورها
طی دهه های آینده به ایفای نقش عمده خود در
امور انرژی منطقه اروپا ادامه خواهند داد.

بازارهای دور از دسترس

بزرگترین مشکلی که تولیدکنندگان آسیای میانه با آن مواجه اند، پیدا کردن راهی برای تحویل آن به مشتریانشان است. این نکته در مورد جمهوری آذربایجان هم که در جوار دریای خزر قرار دارد، صادق است.

آنها عموماً به شرکتهای بین‌المللی تکیه می‌کنند که مسیرهای صادرات در اختیارشان گذاشته و دسترسی آنها را به بازارهای جهانی ممکن می‌سازند. در غیر این صورت آنها باید هزینه سنگین استفاده از سیستم ترانزیت روسیه را که از دوران اتحاد جماهیر شوروی به جای مانده پردازند. ولی این کشورها همواره شریک‌های بی‌دردسری برای شرکتهای بین‌المللی نیستند.

از همین رو، ترکمنستان که می‌خواهد کنترل کامل پروژه‌های روی خشکی‌اش را در اختیار داشته باشد، تمایل ندارد که شرکتهای بین‌المللی به چیزی بیش از قراردادهای خدماتی در روی خشکی دست یابند، این در حالی است که این کشور از توافق‌نامه‌های تولید مشترک در دریا استقبال می‌کند.

به نظر می‌رسد در قزاقستان دولت به دنبال گونه‌ای ملی‌سازی منابع است که در پاره‌ای اوقات با تصویب قوانینی با ماهیت عطف به ماسبق، شامل پروژه‌های عمده می‌شود. این امر شهرت آن کشور را به عنوان یک شریک سرمایه‌گذاری قابل اتکا خدشه دار می‌کند.

نگاه به غرب

هدف اصلی قزاقستان پیدا کردن راهی برای استحصال حدود ۱,۵ میلیون بشکه (تقریباً معادل ۲۱۰ هزار تن) نفت از میدان نفتی قاشاغان و عرضه آن به

بازار در سالهای ۲۰۱۲ - ۲۰۱۳ و زمانی است که این حوزه نفتی آماده بهره‌برداری می‌شود.

این مقدار معادل حدود ۳ درصد کل حجم معاملات نفتی در جهان خواهد بود و قسمت اعظم آن به غرب صادر خواهد شد. این عمل از طریق خط لوله CPC به بندر روسی نووراسیک در دریای سیاه و یا با گذر از دریای خزر و با استفاده از خط لوله BTC (باکو- تفلیس - جیهان) تا بندر جیهان ترکیه (واقع در آبهای آزاد دریای مدیترانه)، صورت خواهد گرفت.

سه جمهوری آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان در حاشیه دریای خزر با در اختیار داشتن نزدیک به ۵۰ میلیارد بشکه (۷ میلیارد تن) نفت خام، مالک حدود ۳,۵ درصد ذخایر قطعی جهان هستند. علاوه بر این، این جمهوری‌ها با ۱۲,۵ تریلیون متر مکعب گاز، مالکیت حدود ۶,۸ درصد از کل ذخایر جهان را در اختیار دارند.

هم اکنون قسمتی از نفت خام قزاقستان به چین صادر می‌شود اما حتی زمانی که خط لوله چین بتواند به حداکثر ظرفیتش با حدود ۴۰۰ هزار بشکه در روز در سه یا چهار سال آینده برسد، مقدار این صادرات تنها نزدیک به یک سوم مقدار صادرات به غرب خواهد بود.

چین گاز را انتخاب می‌کند

ترکمنستان جایی است که چین در آن گامهای بلندی برداشته است. تنها در دو سال و نیم گذشته، شرکت ملی نفت چین (CNPC) حدود ۲۲۰۰ کیلومتر خط لوله انتقال گاز در آسیای مرکزی احداث کرده است. این خط لوله از "بختیارلیگ" در شمال ترکمنستان شروع شده، از ازبکستان و قزاقستان عبور کرده و

به سین‌کیانگ چین ختم می‌شود. انحصار بهره‌برداری از حوزه گازی بختیارلیگ در اختیار چین است.

در حال حاضر تنها مقدار کمی گاز در این خط لوله جریان دارد اما تا سال ۲۰۱۴، اگر تولید به خوبی صورت بگیرد، این خط لوله حدود ۴۰ میلیارد مترمکعب گاز در سال منتقل خواهد کرد.

شرکت ملی نفت چین همچنین در توسعه میدان یولوتن جنوبی نیز به ترکمنستان یاری می‌رساند، میدانی که به گفته شرکت انگلیسی "گفنی، کلاین و شرکا" که در زمینه مشاوره صنایع نفت و گاز فعالیت دارد، حداقل ۴ تریلیون متر مکعب و احتمالاً حداکثر ۱۴ تریلیون متر مکعب ذخیره گاز دارد. این مقدار گاز این میدان را در زمره یکی از بزرگترین میدان‌های گازی دنیا قرار می‌دهد و ترکمنستان به لحاظ نظری امکان می‌یابد که نه تنها از عهده تعهدش در تامین گاز چین برآید، بلکه قادر به صدور گاز به روسیه، ایران و حتی اتحادیه اروپا هم باشد.

در این شرایط ترکمنستان گاز کافی برای صدور به هند و پاکستان هم خواهد داشت، مشروط بر آن که افغانستان آن قدر ثبات پیدا کند که اجازه احداث خط لوله‌ای به جنوب آسیا را دهد.

ترکمنستان دچار مشکل کمبود منابع نقدی جهت تامین هزینه‌های برنامه‌ی ارتقای سقف تولید خود از ۴۰ میلیارد مترمکعب در سال ۲۰۰۹ به ۲۵۰ میلیارد مترمکعب در سال ۲۰۲۰ است. با این وجود این کشور هنوز در مورد اعطای اجازه دسترسی مستقیم به منابع عظیمی چون "یولوتون جنوبی" به خارجیان به شدت محتاط است.

رقابت سیاسی

در حال حاضر گاز ترکمنستان تنها به مقدار محدودی به روسیه، چین و ایران فرستاده می‌شود، دلیل این محدودیت به دلیل اختلافات گذشته با مسکو و تهران است که جریان گاز را دچار وقفه کرده، و به این ترتیب در حال حاضر از حداکثر ظرفیت خط لوله‌های موجود استفاده نمی‌شود.

این تنها یکی از دلایل علاقه ترکمنستان به صادرات گاز به بازار آزادی چون اتحادیه اروپاست. این جا همان نقطه‌ای است که سرنوشت ترکمنستان با جمهوری آذربایجان پیوند می‌خورد، پیوندی مشکل ساز، چون دو کشور در مورد مرز دریایی‌شان در دریای خزر با هم اختلاف نظر دارند.

در جمهوری آذربایجان، شرکت بی پی نقشی مسلط و غالب در توسعه میدان نفتی "آذری چراغ - گونشلی" با ظرفیت یک میلیون بشکه در روز و میدان گازی "شاه دنیز" در همسایگی آن با ذخیره گاز ۱,۲ تریلیون متر مکعب ایفا می‌کند.

اکنون تمرکز بر گاز قرار گرفته است. جمهوری آذربایجان ذخایر قابل ملاحظه‌ای از گاز در اختیار دارد که می‌خواهد آنها را در یک بازار آزاد عرضه کند.

در همین حال، اروپا هم اکنون به شدت به گاز نیازمند است و انتظار می‌رود این نیاز در پنج یا شش سال آینده افزایش یابد، که این افزایش هم برای تامین سوخت نسل جدید نیروگاه‌های در حال ساخت، سفارش داده شده است و هم به عنوان منبع سوختی جایگزین یا موقت، تا زمانی که سوخت‌های تجدید شنی توسعه یافته و قابل استفاده شوند.

به نظر نمی‌رسد که گاز شیل (منبع بزرگ و جدیدی از انرژی در آمریکای شمالی) مستقیماً تولید اروپا را تا سال ۲۰۲۰ تحت تاثیر قرار دهد. با وجود این ظاهراً بسیار پیشتر از آن، نظرات را به خود منعطف خواهد نمود.

پیوستگی‌های قفقاز

اخیراً جمهوری آذربایجان در مورد عناصر اصلی یک قرارداد با مشتریان اروپایی‌اش به یک جمع‌بندی رسیده است؛ قراردادی که طی آن قادر خواهد بود گاز حاصل از فاز دوم پروژه عظیم ۲۰ میلیارد یوری "شاه دنیز" را از طریق ترکیه به آنها عرضه نماید.

این توافق‌نامه، راه را برای رقابتی بزرگ بین پروژه‌های متعدد خطوط لوله حمل گاز به بازار باز کرده است. پروژه نابوکو بین ترکیه و اتریش و نیز دو پروژه دیگر که ترکیه، یونان و ایتالیا را به هم متصل می‌کنند، از پیش‌تازان این رقابت اند.

اروپا نقش فعالی در این موضوعات ایفا می‌کند. از نظر سیاسی، دیپلمات‌های اروپایی سعی در تضمین امنیت جمهوری آذربایجان، گرجستان و ارمنستان؛ سه جمهوری جنوب قفقاز دارند، حداقل به این دلیل که اروپا می‌خواهد از ایمنی خطوط لوله "راهروی جنوبی" که جمهوری آذربایجان را به گرجستان متصل می‌کند، اطمینان یافته و نیز مطمئن شود جنگ سال ۲۰۰۸ روسیه و گرجستان تکرار نخواهد شد.

به علاوه اروپا مایل است بداند که آیا این امکان وجود دارد که گاز ترکمنستان به گاز جمهوری آذربایجان و شمال عراق ملحق شده و از

طریق خط لوله نابوکو و یا خطوط لوله رقیب آن به اروپا منتقل شود. در این صورت احتمال در دسترس بودن بیش از یکی از این خطوط لوله ها برای تامین گاز اروپا در سال ۲۰۱۶ افزایش می‌یابد.

سال ۲۰۱۶، سالی بسیار سخت خواهد بود، در آن سال فاز دوم پروژه "شاه دنیز" به جریان خواهد افتاد و اروپا احتمالاً به افزایش واردات گاز نیاز پیدا خواهد کرد.